

ČEŠI V BULHARSKU, ANEB O TYPOLOGIZACI, ETAPIZACI A PROCESECH ADAPTACE
ČESKÉHO VYSTĚHOVALECTVÍ DO BULHARSKÝCH ZEMÍ

Author(s): VLADIMIR PENČEV and Marek Jakoubek

Source: *Český lid*, Vol. 95, No. 2 (2008), pp. 115-126

Published by: Institute of Ethnology, Czech Academy of Sciences

Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/42640160>

Accessed: 24-12-2021 14:48 UTC

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <https://about.jstor.org/terms>

JSTOR

Institute of Ethnology, Czech Academy of Sciences is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Český lid*

ČEŠI V BULHARSKU, ANEB O TYPOLOGIZACI, ETAPIZACI A PROCESECH ADAPTACE ČESKÉHO VYSTĚHOVALECTVÍ DO BULHARSKÝCH ZEMÍ

VLADIMIR PENČEV

Czechs in Bulgaria, or Typology, stages and adaptation processes of Czech migration to Bulgaria

Abstract: The article is composed of three chapters, corresponding to the three discussed themes. The first chapter addresses the problem of the social science theory in the field of ethnic minorities, more specifically, then, it outlines the author's delimitation of three particular types of ethno-cultural communities in the other-ethnic milieu, which are: 1. ethno-enclave, 2. ethno-diaspora, 3. Ethno-dispersion. The second chapter, which forms also a specific thematic bloc, deals with migration of the Czechs to Bulgaria, delineating of individual migratory waves and their basic specification, all of which is framed in the conceptual scheme set up in the previous chapter. In the last chapter, finally, the author discusses and analyses the most important factors influencing the contacts of ethnic communities both at the general level and applied to one particular case of the only Czech village in Bulgaria – Vojvodovo.

Key words: Ethnic minorities, typology of ethnocultural communities, migration from the Czech lands to Bulgaria, Vojvodovo.

Úvod

Ve společenských vědách je české vystěhovalectví do Bulharska poměrně málo známé. Je příznačné, že o rozvinutí diskuse na toto téma se česká věda pokoušela brzy po založení československého státu, tj. ve 20. a 30. letech 20. století (Auerhan 1918; Auerhan – Turčín 1930; Klíma 1925; Michalko 1936; viz také *Jubilejní ročenka...* 1929 aj.), nicméně výsledky nebyly nijak výrazné. V následujících desetiletích se ojediněle objevovaly články zaměřené na danou problematiku, avšak věnované prakticky jen poznání kulturních zvláštností reemigrantů z Bulharska na jižní Moravě (Vaculík 1983; Heroldová 1986; Vařeka 1990). Teprve nyní, a to zásluhou několika mladých badatelů, se česká věda znovu obrátila k vý-

zkumu problematiky českých usídlenců na bulharském území, přičemž tento obrat již přinesl i zjevné výsledky (Jakoubek – Nešpor – Hirt 2006; Jakoubek – Nešpor 2000; Nešpor – Hornofová – Jakoubek (I – IV) 1999, 2000, 2001, 2002 aj.). V bulharském vědeckém prostředí je situace bohužel ještě o něco horší, a proto stojí za to se k danému tématu stále vracet. Problém spočívá v daném ohledu v tom, že bulharský zájem se soustřeďuje především a nejčastěji na osobnosti Čechů významných pro Bulharsko, které se účastnily znovuzaložení bulharského státu na konci 19. století, čímž se ztrácí ze zřetele celkový pohled na složitou a rozmanitou skutečnost, již můžeme nazvat českým osídlením bulharských zemí.

Abychom dokázali tuto skutečnost popsat a analyzovat, je nutné uvědomit si podstatu migračních pohybů do Bulharska, mechanismy formování české komunity v Bulharsku a principy jejího rozvoje. Naše cesta k jádru dané problematiky tedy nebude přímá, ale povede nejprve oklikou přes naznačená témata.

Typy etnokulturních komunit v jinoetnickém prostředí: etnoenkláva, etnodiaspora a etnodisperze

Historický rozvoj evropských národů, evropských společností a evropských států vedl v posledních staletích k formování etnokulturních komunit v jinoetnickém prostředí (Penčev 2004; Penčev 2003a; Penčev 2001). Jde o zdoluhavý a složitý proces, jehož parametry lze těžko pojmut a zobecnit, stejně tak jako lze jen těžko postihnout roli, kterou v tomto případě sehrávají velmi různorodé jevy, rozvíjející se na evropském etnickém území i mimo ně. V daném případě je podle mne zcela případné hovořit o „společenstvích/komunitách v jinoetnickém prostředí“. Samotný termín „společenství“¹ s sebou nese celou řadu konotací, z čehož pramení i řada způsobů jeho vědeckého pojmání; přesto se domnívám, že daný koncept je v uvedeném ohledu nejužitečnější. Budeme-li „společenství“ chápat jako souhrn členů dotyčné skupiny, kteří jsou reálně časově a prostorově sjednoceni na základě alespoň jednoho společného sociálního příznaku (*Encyklopedičen rečnik...* 1997) (v našem případě – etnickou sounáležitostí), je společenství právě tou kategorií, která nejlépe odhaluje obsah přítomnosti a existence jisté skupiny lidí mimo státní hranice toho kterého státu. Současně s tím, jak obvykle probíhají procesy jeho integrace do odpovídající společnosti,² se tato skupina lidí s jiným etnickým původem začíná formovat a rozvíjet jako komunita, a to na jedné straně v součinnosti s dalšími etnickými komunitami na tomtéž území, a samozřejmě také, resp. především a ponejvíce s dominujícím majoritním, tj. státotvorným společenstvím.

Logicky následuje otázka týkající se geneze a podstaty těchto etnokulturních komunit. V obecné rovině je možné rozlišit *tři základní typy mechanismů, které určují a rámuji procesy ustavování obdobných etnických formací*. Podstatné přitom je, že dva z nich mají migrační charakter, zatímco třetí nikoli. Typ, který mů-

žeme nazvat *etnickou enklávou*³ (nebo *etnoenklávou*), je v evropském sociálně kulturním prostoru díky historickému osudu tohoto kontinentu nepochybně nejfrekventovanější. Etnoenkláva je produktem mezistátních válek a konfliktů, v důsledku kterých se státní hranice trvale měnily a teritoria z určitého etnického území se dostávala do legislativy sousedních států. V typickém případě se jedná o část určitého národa, odtrženou státní hranicí od svého (do té doby majoritního) společenství, kdy uvedený zásah přeruší etnickou a společenskou kontinuitu s tímto společenstvím a odtržená část začíná budovat novou etnokulturní podstatu a vytvářet nové (a své vlastní) struktury. Taková skupina lidí se začíná formovat jako komunita v jinoetnickém prostředí se všemi pro tento typ etnické formace charakteristickými identifikačními markery. Pro etnoenklávu je charakteristické, že usiluje o to, aby v žádném případě nedošlo k přerušení svazků s mateřským společenstvím, že zakládá svoje bytí na úsilí navrátit se zpátky do jí náležejícího prostoru v hranicích mateřského etnického území (konkretizovaného nejčastěji v podobě státního teritoria), že je naladěna apriori revizionisticky a je aktivní. Pokusy o asimilaci nebo o umělé navození etnických procesů s asimilačním záměrem ze strany sociokulturně dominujícího etnika přijímajícího státu jsou obvykle neúspěšné, a proto takový stát někdy organizuje násilné přesídlenecké kampaně (do vnitrozemí svého území anebo naopak blíže teritoriu mateřského společenství dané etnoenklávy), pro které se zrodil termín „etnická čistka“. Je samozřejmé, že příkladů úspěšné asimilační politiky je hodně a setkáme se s nimi na mnoha místech.

Možné jsou přitom i rozličné další scénáře, stejně tak, jako je rozmanitá i evropská sociálně kulturní realita – například umělé formování etnických skutečností řízených státní politikou⁴ na určitém enklávním území v bývalé Jugoslávii, upřednostnění regionálního namísto etnického principu atd.

Jak jsem již uvedl, mají další dva typy etnických společenství v jinoetnickém prostředí migrační charakter. *Etnická diaspora* (nebo *etnodiaspora*) má pouze migrační původ, přičemž nezáleží na tom, zda příčiny, které k migraci vedly, byly sociálního, ekonomického, politického nebo jiného rázu. Evropské, jakož i světové dějiny nám nabízejí stovky takových příkladů. Tento typ společenství se, na rozdíl od etnoenklávy, ustavuje a rozvíjí záměrně ve směru života v jinoetnickém okolí. Z tohoto důvodu jsou jeho strukturální základy mnohem pružnější (ale také labilnější) a jeho identifikační markery mnohem rozvinutější, stejně jako jeho možnosti ke vzájemné mezietnické součinnosti. Stejně jako etnoenkláva (společenství představující část celku odtrženou a izolovanou státními hranicemi, která přerušila svůj přirozený vývoj a začala si budovat vlastní strukturu – jako společenství v jinoetnickém prostředí) je etnodiaspora, která je produktem masové migrace, kompaktní. Právě proto v nově osvojeném prostoru (protože etnodiaspora „vlastní“ území, které chápe jako „svoje“) velmi brzy obnovuje obecní a in-

stitucionální strukturu typickou pro všechny etnické komunity a začíná plnohodnotně fungovat. Jiným problémem je, že i v tomto případě přijímací stát do prostoru komunity velice často intervenuje, aby ji podrobil své sociální a administrativní struktuře. Současně se v souvislosti s procesy globalizace a všeobecné snahy o rozšíření Evropské unie, jejichž výrazem je skutečnost, že každý evropský stát přiznává etnickým menšinám na svém území individuální i kolektivní práva, stává podstatným prvkem vztahu států k těmto menšinám to, že se právě tato společenství často emblematicky – v historickém, sociálním i etnickém smyslu jsou totiž pro společnost daného státu obvykle bezproblémová. Specifická je v tomto kontextu situace tzv. světových diaspor – Židů, Romů, Arménů a dalších, jimiž se však v tomto textu nebudeme zabývat.

A nakonec, na třetím místě v této typologii etnokulturních společenství v jinoetnickém prostředí lze vymezit *etnickou disperzi* (nebo *etnodisperzi*). Jde o situaci, již je možné jen těžko formulovat a analyzovat, přičemž právě tento fakt je patrně důvodem, proč etnodisperze jaksi uniká badatelskému zájmu. Tato forma jinoetnické přítomnosti se díky své migrační povaze často ztotožňuje s etnodiasporou, v takovém případě se ovšem opomíjejí její vlastní typologické charakteristiky, které uvádějí do pohybu zcela odlišné mechanismy jejího formování a způsobu existence. Geneze etnodisperze (z lat. *dispersio* – rozptýlení, rozptyl) je spojena s migračními pohyby z (především) ekonomických a politických (ale i dalších – třeba sňatkových) důvodů, přičemž migrace samotná se může týkat jednotlivců i skupin. Takové společenství není produktem kompaktního usídlení a nevytváří vlastní struktury. Nevlastní „své“ území, nýbrž je roztroušené po celém území přijímacího státu. Přestože buduje vlastní instituce, které v takových případech bývají velice účinné, bývá etnodisperze jen zřídka kdy přítomna ve společenském vědomí přijímacího státu jako etnický subjekt, patrně proto, že sama apriorně přijímá a podřizuje se v daném státu existujícím společenským a administrativním strukturám. Vzájemné vztahy uvnitř takového společenství jsou značně labilní (především z důvodu nekompaktnosti), ale zajišťují dostatečnou úroveň, potřebnou k jeho sebereprodukci. Možná právě proto jeho úsilí směřuje pouze k projevování vlastní etnokulturní identity a jeho nároky končí maximálně u určitých forem kulturní a náboženské autonomie. Stojí za zmínku, že v procesu uznávání menšinových práv, o kterém jsme se již výše zmiňovali, jsou tato společenství evropskými státy podporována stejně jako etnodiaspory.

Podoby migrace Čechů do Bulharska a její etapizace

Uvedená typologie nám umožní určit parametry migrace Čechů do bulharských zemí, formulovat podstatu českého usídlování v Bulharsku a analyzovat jeho charakteristiky. Pro nás, Bulhary, je skoro axiomatickým faktem, že mnoho bu-

dovatelů moderní bulharské státnosti nese česká jména. *Konstantin Jireček, Karel a Hermenegild Škorpilové, Jan (Ivan) Mrkvička, Václav Dobruský, Jaroslav Věšín, Jiří Prošek, Václav Stříbrný* a stovky dalších pro nás nejsou jen jména lidí, ale i svérázné základní kameny třetího bulharského státu. Paleta české přítomnosti v bulharských zemích je ovšem mnohem širší a rozmanitější.

Migrace Čechů do Bulharska probíhala v *několika charakteristických vlnách*.⁵ První je spojená s již zmíněnou hromadnou „invazí“ českých intelektuálů, řemeslníků, podnikatelů a dělníků bulharských podniků s českým kapitálem, probíhající na konci 19. století; zasloužili se o znovuzrození bulharského státu po osvobození roku 1878. O něco později, na začátku 20. století, se spustila další migrační vlna, v důsledku které se v severozápadním Bulharsku usídlila kompaktní skupina Čechů z banátských českých vesnic, která na Orjachovsku založila českou vesnici Vojvodovo. K dalším migračním pohybům směrem na jih od Dunaje došlo již v období socialismu, kdy díky „socialistické spolupráci“ docházelo i k občasnému mezilidskému sblížení, ze kterého povstalo mnoho smíšených manželství. V tomto případě se jedná, stejně jako u zmíněné první vlny, především o usazování individuální, třebaže značně početná.

Na základě uvedených migračních vln lze rozlišit *několik specifických českých migračních skupin na bulharském území* (Penčev 2003b; Penčev 2000, Penčev 1995). První skupinu tvoří vědci a učitelé, hudebníci a malíři, inženýři a architekti, právníci a státní úředníci atd. Jinými slovy, je to skupina *intelligence*. A právě tato skupina je symbolem české migrace do Bulharska. Sem patří takové postavy jako *Jireček* (nesmíme zapomenout, že byl i bulharským ministrem a ještě před odjezdem do Bulharska napsal „Dějiny Bulharů“ /Jireček 1876/); bratři *Škorpilové* a *Dobruský* v oblasti historie a archeologie; *Josef Antonín Voráček* v oblasti národopisu; *Stříbrný* v oblasti zemědělské vědy; *Antonín* a *Konstantin Bernkopfové*, *Rudolf Turn-Taxis*, *Hynek Majer*, *František Chytil* a další v oblasti práva a státního zřízení; *Lubor Bajer*, *Josef Šniter*, *Antonín Novák* a další v oblasti urbanistiky a architektury; desítky osob v oblasti školství; nemluvě o malířích jako *Mrkvička* a *Věšín* (kteří zdaleka nejsou jedinými), hudebnících (čeští kapelníci tvoří samostatnou kapitolu v dějinách bulharské hudební kultury), divadelnicích jako *Josef Šmáha*, novinářích a spisovatelích jako *Vladimír Sís* a *Vladislav Šák* – ti všichni vytvořili v povědomí Bulharů obraz bulharského Čecha. A v nich všech se naše paměť o něm koncentruje.

Neméně významná je také skupina *průmyslníků* a *podnikatelů*. *Proškův* pivovar v Sofii, cukrovary v Gorné Orjachovici a Kamenu a další podniky (zvláštní pozornost přitom zasluhují ekonomické iniciativy *Karla Mildeho* v severovýchodním Bulharsku) jsou pro tuto skupinu emblematické. V daném případě se ovšem objevuje paradox – ačkoli lze totiž říci, že prezentace hospodářsky nejvy-

spělejších zemí tehdejšího Rakousko-Uherska na nerozvinutém trhu, jakým trh bulharský v té době byl, byla spíše slabá, je pověst těchto podnikatelů opravdu vynikající. Tato pověst se přitom odvozovala ještě od účasti českých inženýrů v různých projektech osmanské říše (a především na vybudování železničních tratí na bulharském území) a posléze se rozvíjí prakticky v celém poosvobozeném Bulharsku, takže některá odvětví lehkého a potravinářského průmyslu se dodnes odvolávají na své české zakladatele.

Další skupinu představují ti bulharští Češi, jejichž žáci jsou dodnes nositeli jejich mistrovství a zkušeností v různých řemeslech. Můžeme je nazvat *řemeslníky*, ale spíše v onom středověkém nebo bulharském obrozeneckém významu tohoto pojmu než v jeho významu současném. Jde o tisíce známých (ale především neznámých) opravářů hudebních nástrojů, ladičů, fotografů, modelářů atd. (za všechny jmenujme Georga alias Jiřího Hennicha⁶), kteří sice nemají věhlas výše zmiňovaných, těší se však společenskému uznání.

V této řadě dále následují *průmysloví dělníci* v českých fabrikách, kteří místy, například v Gorné Orjachovici, vytvářeli dělnické kolonie. Nevíme bohužel prakticky nic o jejich přítomnosti v bulharském prostředí, o jejich vztazích s místními Bulhary, prakticky nic o jejich dalším osudu – známý je dnes pouhý fakt jejich existence.

Zvláštní a svébytná je situace skupiny bulharských Čechů, kterou bychom mohli nazvat *skupinou „smíšených manželství“* z období socialismu. V důsledku poválečných mezistátních smluv o účasti bulharských dělníků při obnově Československa, v důsledku řady možností vysokoškolské výuky, které tehdy české univerzity nabízely,⁷ a také v důsledku rozvoje přímořské rekreace v Bulharsku dochází k hojnému uzavírání smíšených česko-bulharských manželství; některé rodiny (i když v menší míře, než v bývalém Československu) se pak usazují na bulharském území.

Z uvedeného přehledu je vidět, že s výjimkou poslední skupiny se všechny ostatní objevily v bulharských zemích již před více než stoletím. Část z tehdejších Čechů se po několikarokém pobytu v Bulharsku vrátila zpátky do vlasti, většina ale zůstala. Díky ní se v Bulharsku zformovala česká komunita, již můžeme podle výše uvedené typologie klasifikovat jako etnodisperzi. Podstatné v tomto případě je, že toto společenství si vybuďovalo své vlastní instituce (Československý klub v Sofii existuje dodnes /Brouček 1988/), které byly a nadále zůstávají aktivní, takže zapojení nových příslušníků v socialistických desetiletích bylo velice snadné.

Jak jsem již uvedl, paralelně s těmito procesy se v severozápadním Bulharsku formovala i *kompaktní česká etnodiaspora* (Penčev 2006) – vesnice Vojvodovo na Orjachovsku. Je známo, že tito Češi, kteří tvoří samostatnou vesnickou skupinu, jsou potomci vystěhovalců do rumunského Banátu. Příčinou migrace směrem do Bulharska byl jednak zákon o osídlování neobydlené půdy, přijatý v této zemi

roku 1880 (přivedl do vlasti mnoho banátských Bulharů), jednak náboženské motivy.⁸ Nově vybudovaná vesnice se postupně rozrůstá a ve 30. letech 20. století čítá již 800 obyvatel, z toho 600 Čechů. České obyvatelstvo Vojvodova se zachovává až do 50. let 20. století, kdy valná část z nich vyslyší výzvy československé vlády a na základě mezistátních dohod a v procesu řízené migrace hromadně přesídlí do československého pohraničí.

V české diaspoře v severozápadním Bulharsku se v důsledku migrace od počátku rozvíjí proces etnického odštěpení od jádra mateřského společenství, po němž následuje proces začlenění do nového prostředí, této komunitě v etnickém smyslu cizího (Botík 1973: 508). Pro první z uvedených procesů je charakteristické, že se obvykle stěhují malé skupiny, skládající se především ze známých, příbuzných a blízkých přátel, tj. v daném případě hovoříme o jedné pevné společenské mikrostruktuře s pevným skupinovým modelem způsobu života a kultury (Hajšman 1984: 144; Robek 1983: 488). Tento proces etnické konsolidace se pak, již v novém etnickém prostředí, rozvíjí jako výsledek vzájemných korelací jazyka a kultury kontaktujících se skupin, a to na společném ekonomickém základě. Směr, jímž se tento proces ubírá, postupuje od vzniku konfliktů, negativních vzájemných vztahů a vzájemného negativního hodnocení mezi kontaktujícími se skupinami, k jejich postupnému překonávání (Hajšman 1984: 154), přičemž tento proces provází restrukturalizace společenské hierarchie, vnitřní diferenciacce na různých úrovních a vznik nových vztahů a závislostí uvnitř etnodiaspory (tamtéž). Celkově prochází její vývoj v cizím etnickém prostředí několika stadii v pořadí: prvotní kontakt – adaptace – asimilace.

Faktory ovlivňující kontakty etnických společenství: případ Vojvodovo

Lze se domnívat, že vývoj české etnické diaspory v severozápadním Bulharsku dosáhl *stadii adaptace*.⁹ Otázka v daném případě zní: jak má být tato pozice zdůvodněna? Jedním z charakteristických rysů etnických procesů je, že jsou výsledkem různorodých kontaktů a vzájemného působení mezi skupinami lidí náležejících k různým etnickým společenstvím. Aby bylo možno na danou otázku odpovědět, je třeba detailně prozkoumat a vysledovat faktory určující tyto kontakty a vzájemná působení. Podle některých autorů jsou etnická společenství – nezávisle na typu a hierarchii – ve vzájemném vztahu se třemi základními kategoriemi prostředí: přírodním, sociálním a etnickým (Bromlej 1983: 232), z čehož plyne, že faktory, o nichž jsme hovořili výše, mohou být taktéž rozčleněny do *tří skupin*.¹⁰

V první z nich je třeba si nejprve připomenout *faktory teritoriální*. Je známo, že teritoriální pozice daných etnických skupin ve velké míře určuje intenzitu etnických kontaktů a vzájemného působení mezi dotyčnými skupinami. Přitom zde hraje roli jak početnost etnodiaspory, tak i kompaktnost cizího etnického okolí,

příčemž nelze zapomínat ani na specifický charakter daného přírodního prostředí. Čím je toto společenství méně početné a čím je terén rovinatější, tím dříve se rozvíjejí etnické procesy, jejichž konečným výsledkem je etnická asimilace (Filová 1975: 196; Deržavin 1914: 43; Kučerová 1967: 207). A jak je tomu v našem případě? Obec Vojvodovo se nachází v Dunajské nížině a ze všech stran je obklopena početnými bulharskými vesnicemi, nemluvě o tom, že Bulhaři se do vesnice později také nastěhovali. O početnosti jsme již hovořili. K dispozici jsou tudíž veškeré podmínky pro to, aby se vývoj etnické diaspory ubíral podle linií uvedeného modelu. K témuž závěru dochází také zkoumání geograficko-klimatických faktorů.

Ve druhé skupině se vyčleňují *faktory sociálně-ekonomické*. Je zřejmé, že stejný způsob výroby napomáhá rozvoji a nárůstu mezietnických kontaktů, a odtud i etnických procesů. Češi usadivší se v obci Vojvodovo vynikají skoro perfektní strukturou zemědělské výroby¹¹ a v tomto ohledu zpočátku okolní bulharské prostředí předstihují. Během doby však rychle se rozvíjející způsob zemědělské výroby Bulharů dostihuje a dokonce předstihuje postupy tradicionalistických Čechů, kteří jen obtížně překonávají své staré návyky (*Jubilejní... 1929: 222*). Tato skutečnost napovídá, že sociálně-ekonomické podmínky těchto dvou kontaktujících se etnických společenství se postupně srovnávají. Ve prospěch tohoto závěru hovoří i účast členů této diaspory v bulharském společensko-politickém životě (Vaculík 1983: 82–84).¹² I zde jsou tedy očividně splněny požadavky vývoje výše uvedených etnických procesů.

Tím narážíme na třetí skupinu *faktorů zprostředkovávajících etnické kontakty* mezi etnodiasporou a jejím okolním etnickým prostředím. Určitý vliv v tomto případě nesporně vykazuje rozdílnost nebo shoda souborů jejich hodnotových orientací a kulturních projevů. V daném ohledu přitom nelze nevěnovat pozornost *zvláštní roli jazyka*. Charakteristickým rysem diaspory je schopnost jejích členů používat dvou nebo více jazyků, v závislosti na konkrétní situaci, přičemž jako druhý je samozřejmě nutný jazyk hegemonního etnického společenství. I to je naprosto přirozené, neboť zde hraje významnou roli jeho prestiž a autorita. Důležité je ještě poznamenat, že v etnicky heterogenních vesnických kolektivech je bilingvismus charakteristický nejen pro novousídlece, ale také pro místní obyvatele, neboť bez něj je komunikace velice obtížná. Takovému dvoustrannému bilingvistu výrazně napomáhá skutečnost, že v situacích běžného každodenního styku nepřesahuje požadovaná lexikální zásoba osm set slov. Je zakotven názor, že jazyková blízkost v podobných mezietnických situacích etnickým kontaktům příznivě napomáhá, zatímco výrazné rozdíly činí tyto vztahy nesmírně obtížnými. Věc však netřeba absolutizovat – roli zde hraje také informační výbava, existence výuky rodného jazyka či její absence atd. Tak či onak však blízkost jazyků a malá početnost diaspory napomáhají brzkému vývoji asimilač-

ních procesů v ní. V našem případě pak začíná být jasné, že i zde se postupuje podle stanoveného modelu, tj. reprezentativní funkce bulharského jazyka zužuje komunikativní schopnost češtiny (zejména mimo obec) a vede tak k určité jazykové asimilaci této etnické diaspory.

Spolu s jazykem má – v situaci, o níž hovoříme –, pro kontakty a vzájemná působení mezi etnickými společenstvími důležitý význam i *faktor náboženský*, neboť také v tomto případě blízkost zpravidla uvedené procesy urychluje a naopak. Konfesionální příslušnost hraje navíc významnou roli i ve vývoji etnických procesů (např. náboženský konflikt může vést k odloučení určité etnické skupiny od mateřské společnosti). Její vliv můžeme pozorovat i u dalšího významného faktoru – *endogamie*, neboť téměř všechna náboženství (od světových po malé sekty) mají záporný vztah ke sňatkům s jinověrci. Pro endogamii je ostatně charakteristické, že je vlastní zejména počátečním stadiím vývoje etnické diaspory, a to z toho prostého důvodu, že společný původ, společný jazyk a kultura, stejné zvyky a obyčeje, normy, pravidla a stereotypy a vůbec shodný způsob života vytvářejí výraznou endogamní bariéru, která bývá překonána teprve v pozdějších stadiích její existence. V tomto smyslu se dá říci, že procesy etnické asimilace se konkrétně realizují skrze rodinně-příbuzenskou sféru a zejména prostřednictvím rodinně-sňatkových styků (Živkov 1985: 77). Pro vojvodovské Čechy je přitom charakteristická přítomnost téměř totální protestantské zbožnosti, projevující se v nejrůznějších směrech.

V hrubých rysech k podobnému závěru také dojdeme, prozkoumáme-li podrobněji jiný významný faktor – *stav folklorní kultury*. Výzkumy ukazují, že ve folklorní sféře lze mezi uvedenými dvěma etnickými společenstvími jen těžko nalézt nějaký vzájemný transfer prvků, třebaže principiálně by to bylo možné zejména vzhledem k blízkosti daných dvou folklorních systémů v jednom všeslovanském kontextu (Smirnov 1967: 40). Příčina této skutečnosti spočívá v silném vlivu a působení náboženství, stejně jako v důrazu kladeném v kulturním životě tohoto společenství na konfesionální paradigmatami namísto paradigmat folklorních.

Závěr

Můžeme tedy uzavřít na první pohled zřejmým zjištěním, že mezi faktory určujícími etnické kontakty a vzájemná působení mezi českou etnodiasporou a okolním bulharským obyvatelstvem v severozápadním Bulharsku *má rozhodující význam faktor religiózní*. Nikoli náhodou ještě v průběhu 20. let 20. století někteří autoři prohlašují, že pokud něco zachráni bulharské Čechy před asimilací, pak to bude pouze a jedině jejich náboženství a víra (Auerhan 1918: 96; Klíma 1925: 19). Na druhé straně má však náboženství přece jen i druhotné etnické funkce (Živkov 1985: 78). V daném případě lze tedy připustit, že víra hraje roli mecha-

nismu regulace vzájemných vztahů uvnitř etnodiaspory, jakož i jejich vzájemných vztahů s okolním etnickým prostředím. Jinak řečeno, konfesionální příslušnost spolu s dalšími výše uvedenými faktory, které samy o sobě nejsou určující, utvářejí jednotu etnodiferenčních a etnozáchovných funkcí. Díky tomu etnické procesy, které se vyvíjely v dané etnické diaspoře, neprocházejí všemi svými etapami a nedosahují svého přirozeného konce – totální asimilace, ale pouze stadia druhého – adaptace na okolní etnické prostředí.

Co se týče rozvoje procesů v případech etnodisperze, mají – jak lze předpokládat – jiný ráz, a proto se její příslušníci v následujících generacích integrovali do bulharského prostředí, takže lze do značné míry hovořit také o asimilaci. Ovšem skutečnost, že dnešní telefonní seznamy bulharských měst jsou plné českých příjmení a že Československý klub stále existuje a má hojnou návštěvnost, svědčí o tom, že česká komunita v Bulharsku uhájí svou existenci.

Přeložil Marek Jakoubek¹³

Prosinec 2007

---

¹ V daném kontextu užívá bulharština termín „*obštност*“. Obsah tohoto pojmu je blízký českým termínům „komunita“ a „společenství“, nicméně v bulharštině je význam uvedeného termínu jednoznačný a přesně určený. V české verzi přítomné stati se proto termíny „komunita“ a „společenství“ používají jako synonyma (pozn. aut. a překl.).

² Ve vztahu pojmové dvojice „společenství“ (*obštност*) a „společnost“ (*obštество*) je termín společnost (resp. společnost určitého státu) hierarchicky nadřazený, tj. společenství formují společnost. Konsekventně je pak ze společenství tvořících společnost určitého státu jedno společenství majoritní (resp. státoporné), ostatní minoritní. Širší konceptuální terén uvedeného pojmového páru tvoří teorie, podle které se společnost (*obštество*) skládá ze dvou typů společenství – 1) organických, tj. rodinných, etnických, jazykových, náboženských atd., a 2) funkčních, tj. profesních, politických, výrobních atd. V procesech formování společností (*obštество*) na určitém území, které mají v evropských poměrech nejčastěji etnický charakter, se společnost vyznačuje a identifikuje svou etnicitou – společnost je česká, bulharská atd. Toto znamená, že jedno z etnických společenství formujících tuto společnost se stává majoritním, zatímco další společenství na tomto území zůstávají v roli společenství minoritních. Aby si společnost uchovala svou existenci, musí zříditi svoje „nářadí existence“, tj. stát, protože bez státního útvaru by se tato společnost nemohla udržet (otázku „společnost /*obštество*/ – stát /*daržava*“ ponecháme v tomto pojednání z důvodů omezeného prostoru stranou). Podstatné v daném ohledu je, že se zmíněné etnické společenství tím pádem stává i společenstvím státoporným a stát, který byl zřízen, je etnický specifikovaný jako český, bulharský atd. (pozn. aut. a překl.).

³ Úspěšný pokus o typologizaci v tomto směru učinil již před třiceti lety slovenský etnolog Ján Botík (1973).

⁴ Viz v souvislosti s tím Penčev V.: Slavjanskite nacionalni proekti i 20 vek. – [Http://www.slav.unisofia.bg/LiliJournal/PenchevV.html](http://www.slav.unisofia.bg/LiliJournal/PenchevV.html). Tady jde o Makedonii, ale v jistém smyslu je podobný i příklad s Moldávií.

⁵ Viz také *Čechi v Balgarija* sv. 1–3, 1995, 1996, 1999.

⁶ Jde o známého románového hrdinu bulharského spisovatele Viktora Paskova. Srov. Paskov 1987.

⁷ K dané problematice viz také Bočková – Pospíšilová 2006.

⁸ Viz podrobněji Nešpor – Hornořová – Jakoubek (I. – IV.) 1999, 2000, 2001, 2002.

⁹ Přijímáme význam tohoto termínu jako osvojení jazyka a základních norem jednání okolního etnického společenství a projevů konvergentních procesů vedoucích ke zformování nového vnitřně integrovaného a endogamně uzavřeného etnosociálního a etnokulturního celku, do jehož etnokulturního profilu a způsobu života okolní skupiny, se kterými je v kontaktu, rušivě nezasahují. V literatuře se v této souvislosti nabízí i termín „akomodace“. Speciálnější je pak postavení pojmu „akulturace“, který je některými autory považován za samostatné stadium (např. u J. Botíka v citovaném článku). Akulturace je provázána interferencí kulturních jevů a forem a specifickou transformací a přepracováním prvků cizí kultury před jejich integrací do struktur kultury vlastní. K těmto termínům viz: *Filosofskij encyklopedičeskij...* 1983; *Rečnik na balgarskija...* 1977; *A New Dictionary...* 1970; *Dictionary of Modern ...* 1972; *Wörterbuch ...* 1972.

¹⁰ Co se týče faktorů ovlivňujících kontakty etnických společenství, viz: Bromlej 1983: 207, 230–232; Botík 1973: 502–506.

¹¹ To je pravděpodobně charakteristický rys obecně všech Čechů usídlených na Balkánském poloostrově. Viz Urban 1930: 29; Auerhan 1930: 323.

¹² Tato pozice má však i své oponenty: „První usídlenci ve Vojvodovu se vůbec politikou nezabývali, a řečeno jinými slovy, bylo-li u nich něco politického, jednalo se spíše o záležitost kariéry než o ideály.“ (*Archiv institutu...*: str. 36; informátor N. Petkov)

¹³ Překlad je dílčím výstupem specifického výzkumu Katedry antropologických a historických věd FF ZČU v Plzni v roce 2008.

Literatura:

A New Dictionary of Sociology. 1970 – London and Henley.

Archiv institutu pro folklor, sign. AIF. č. 195.

Auerhan, Jan: 1918 – *Čechoslováci v Jugoslavii, v Rumunsku, v Maďarsku a v Bulharsku*. Praha.

Auerhan, Jan: 1930 – *Československá větev v Jugoslavii*. Praha.

Auerhan, Jan – Turčín, Rudolf: 1930 – *Přehled československých zahraničních menšin a krajan-ských aglomerací*. In: *Krajané v cizině a jejich styky s domovem*. Praha.

Botík, Ján: 1973 – *Enkláva a diaspóra ako zvláštne formy spoločenstva ľudí*. *Slovenský národopis* 4: 501–509.

Bočková, Helena – Pospíšilová, Jana: 2006 – *Bulhaři v Brně. Proměny profesní a etnické minority*. *Český lid* 93: 113–136.

Brouček, Stanislav: 1988 – *Nad spolkovou činností Čechů a Slováků v Sofii*. In: *Češi v zahraničí*, sv. 3. Praha: 72–89.

Bromlej, Julian V.: 1983 – *Očerki teoriii etnosa*. Moskva.

Čechi v Balgarija. Istorija i tipologija na edna civilizatorska rolja. 1995, 1996, 1999 – Sv. 1–3. Sofia: Bohemia klub.

Deržavin, Nikolaj: 1914 – *Bolgarskie kolonii v Rosiji (Tavričeskaja, Chersonskaja i Bessarabskaja gubernii)*. Materialy po slavjanskoj etnografii. In: *SBNU*, sv. 29. Sofie.

Dictionary of Modern Sociology. 1972 – Totowa, New Jersey.

Encyklopedičen rečnik po sociologija. 1997– II. vyd. Sofia: 315–317.

Filová, Božena: 1975 – *Bývalá uhorská Dolná zem ako predmet záujmu slovenskej národopisnej vedy*. *Slovenský národopis* 23: 193–204.

Filosofskij encyklopedičeskij slovarj. 1983 – Moskva.

- Hajšman, Tomáš: 1984 – Několik poznámek k procesu formování nových lokálních společností v českém pohraničí po r. 1945. *Český lid* 71: 141–154.
- Heroldová, Iva: 1986 – Vystěhovalectví z českých zemí (Balkán II. – Rumunsko, Bulharsko). *Český lid* 73: 45–50.
- Jakoubek, Marek – Nešpor, Zdeněk: 2000 – Poslední Čech v zapomenuté české vesnici v Bulharsku. *Cargo* 3–4: 220–227.
- Jakoubek, Marek – Nešpor, Zdeněk – Hirt, Tomáš (eds.): 2006 – *Neco Necov Petkov: Dějiny Vojvodova. Vesnice Čechů a Slováků v Bulharsku*. Plzeň: Občanské sdružení Vojvodovo.
- Jireček, Konstantin: 1876 – *Dějiny národa bulharského*. Praha.
- Jubilejní ročenka československé kolonie v Bulharsku 1868–1928*. 1929 – Sofia.
- Klíma, Stanislav: 1925 – *Češi a Slováci za hranicemi*. Praha.
- Kučerová, Kvetoslava: 1967 – *Chorvátí a Srbi v Střední Evropě*. Bratislava.
- Michalko, Ján: 1936 – *Naši v Bulharsku*. Myjava.
- Nešpor, Zdeněk – Horňofová, Martina – Jakoubek, Marek: 1999–2002 – Čeští nekatoľici v rumunském Banátu a v Bulharsku (část I – IV). *Lidé města* 2/1999: 66–88; 4/2000: 112–141; 5/2001: 62–86; 8/2002: 85–104.
- Paskov, Viktor: 1987 – *Balada za Georg Chenich. Povest*. Sofia: Balgarski pisatel.
- Penčev, Vladimír: 1995 – Dnevníkat na edin čech v Balgarija. In: *Čechi v Balgarija. Istorija i tipologija na edna civilizatorska rolja*, sv. 1. Sofia: Bohemia klub: 62–74.
- Penčev, Vladimír: 2000 – Českata sledosvoboždenska invazija u nas i balgarskijat folklor. In: *Kulturnata integracija na čechi i balgari v evropejskata tradicija*. Sofia: 51–59.
- Penčev, Vladimír: 2001 – *Paralax v ogedaloto ili za migrantskite obštnosti v čuždoetnična sreda*. Sofia: Chern Pres OOD.
- Penčev, Vladimír: 2003a – Dvojnstvenata identičnost ili za mehanizmita na migrantskoto samoznanie v slavjanskija svjat. In: *Slavjanska filologija*, sv. 23. Sofia: 221–227.
- Penčev, Vladimír: 2003b – Češkite temeli na sledosvoboždenska Balgarija. *Evropa* 2001 5: 14–16.
- Penčev, Vladimír: 2004 – Typologija na balgarskite obštnosti v čužbina. In: *Savremennata socio-kulturna situacija i problemat za obštnostite*. Varna: 56–64.
- Penčev, Vladimír: 2006 – Tempus edax rerum aneb O minulosti a současnosti vojvodovských Čechů. In: Jakoubek, Marek – Nešpor, Zdeněk – Hirt, Tomáš (eds.) – *Neco Necov Petkov: Dějiny Vojvodova. Vesnice Čechů a Slováků v Bulharsku*. Plzeň: Občanské sdružení Vojvodovo: 90–105.
- Penčev, Vladimír: Slavjanskite nacionalni proekti i 20 vek. – [Http://www.slav.uni-sofia.bg/LiliJournal/PenchevV.html](http://www.slav.uni-sofia.bg/LiliJournal/PenchevV.html) [accessed 10. 9. 2007]
- Rečnik na balgarskija ezik*, sv. 1: 1977 – Sofia.
- Robek, Antonín: 1983 – Integrační a dezintegrační tendence malé etnické skupiny. *Slovenský národopis* 31: 487–493.
- Smirnov, Ju. I.: 1967 – Problemy izučeniija mežslavjanskoj folklornoj obščnosti. *Voprosy slavjano-vedeniija* 1.
- Urban, Rudolf: 1930 – *Čechoslováci v Rumunsku*. Bukurešť.
- Vacuľík, Jaroslav: 1983 – Bulharští Češi a jejich reemigrace v letech 1949–1950. *Český lid* 70: 82–85.
- Vařeka, Josef: 1990 – Češi v Bulharsku. *Český lid* 77: 81–88.
- Wörterbuch der Sociologie*: 1972 – Stuttgart.
- Živkov, Todor, Iv.: 1985 – Etnosat: opit za sociologičeska charakteristika. *Sociologičeski problemi* 6.

Contact: Doc. Vladimír Penčev, PhD., Institut za folklor BAN, Akad. G. Bončev, bl. 6, 1113 Sofia, Bulgaria, e-mail: vladimir_penchev@yahoo.com